

Paksy Máté

**Az alkotmánybíráskodás kezdetei Franciaországban:
az „igazságosság ágya” metafora**

egyetemi adjunktus
(PPKE JÁK Jogbölcséleti Tanszék)

1. Amint az jól ismert, Franciaországban az alkotmányvédelem bírói úton történő gyakorlását igazoló tanokkal összefüggésben a kételyek mind a mai napig igen erősek.¹ Ennek az egyik fő oka az általános akarat megbonthatatlan egységét hirdető és a francia alkotmányban megváltoztathatatlan formában megjelenített republikánus ideológia. Ilyen szemszögből is érdekes, hogy Georges Vedel, a vezető alkotmányjogász az intézményt a republikánizmus elterjedését megelőző középkori előzményekre visszautalással vette védelmébe, annak előrebocsátása mellett, hogy a címben szereplő „igazságosság ágya” [*lit de justice*] metafora nem csak igazolja, hanem korlátozza is az alkotmánybíráskodást: arra szolgál, hogy az alkotmánymódosítás lehetőségét mint egy vitatott alkotmánybíráskodási döntésre adott választ fenntartsa az alkotmányozó hatalom részére.²

Talán nem felesleges megjegyezni, hogy ugyanezt a mechanizmust *mutatis mutandis* Kanadában is leírták és ott dialógus-modellnek nevezték el.³ Ha azonban az alkotmányozó hatalom materiális korlátozásának elméleti igazolását keressük, úgy azt gondolom, hogy arra nem ezekben a pozitivisták tanokban, hanem elsősorban a Locke-iánus,⁴ sőt még inkább az azt megelőző középkori⁵ természetjogi gondolkodásban akadhatunk rá.⁶ Jelen dolgozat szerzője a Vedel által felhasznált metafora történeti forrásának kutatásához kíván hozzájárulni, annak ismeretében, hogy a történeti alkotmányra vonatkozó alaptörvényi utalás révén annak használatára akár Magyarországon is sor kerülhet.

¹ A tanulmány a szerző doktori dolgozata egyik fejezetének jelentősen átdolgozott változata. [Vö. *Hart visszatérő kérései és a francia jogbölcséleti hagyomány* Budapest: 2011. Kézirat, 3. Alkotmánybíráskodás és demokrácia, A) Az alkotmányos dogmatika elemei, a. alpont]. A szerző ezúton szeretné megköszöni Aczél-Partos Adrienn, Komáromi László, Könczöl Miklós valamint Varga Zs. András észrevételeit és megjegyzéseit. A dolgozat esetleges hibái természetesen a szerzőt terhelik.

² Pl. Vedel, Georges: Schengen et Maastricht. (A propos de la décision n° 91-294 DC du Conseil constitutionnel du 25 juillet 1991). VIII. *Revue Française de Droit Administratif* (1992) [Mars-Avril], 173–180.

³ Ld. erről Paksy, Máté: Az alkotmányértelmezés művészete Kanadában. VIII. *Iustum, Aequum, Salutare* (2012) 2, 71–84. kül. 78–84.

⁴ Pl. Frivaldszky, János: A kormányzat természetjogi kötöttségéről. *Vigilia* (2007) 4, 266–276.

⁵ Pl. Frivaldszky, János: A fejedelem és a méltányosság a középkorban – az aequitas mint a hatalom normatív korlátja, mint a normaalkotási kompetenciakiterjesztés eszköze és mint az alattvalókhöz való viszonyulási norma. In István H. Szilágyi – Máté Paksy (eds.): *Ius unum, lex multiplex Liber Amicorum: Studia Z. Péteri dedicata*. (Tanulmányok a jogösszehasonlítás, az államelmélet és a jogbölcsélet köréből.) Budapest: Szent István Társulat 2005. 283–309.

⁶ Ld. Paksy, Máté: Az originalizmusról. In Paksy Máté (szerk.): *Európai jog és jogfilozófia*. Budapest: Szent István Társulat 2008. 73–91.

2. A Georges Vedel nevéhez fűződő tanban az „igazságosság ágya” eljárásra hivatkozás tehát arra szolgál, hogy – materiális-természetjogi referencia nélkül, de – igazolja az alkotmánymódosítás hatalmával felruházott szervnek az alkotmányt értelmező intézmény döntésére vonatkozó „válaszolási jogát”.

De mi is volt ez a procedúra eredetileg? A *lit de justice*-re a leggyakrabban Párizsban és Versailles-ban került sor.⁷ A király rendszerint csak akkor utazott, ha ediktumainak bejegyzését számos helyi parlament megtagadta. (Mindössze emlékeztetőül: a hatalmi ágak elválasztását nem ismerő középkori közjogban a parlamentnek igazságszolgáltatási, jogalkotási és végrehajtási funkciója is volt.) A király kanapéhoz hasonló ágyát [*lit*] különféle, az igazságszolgáltatást is szimbolizáló kellékek díszítették [*draps de parement*]. Az emelvényre felhelyezett kanapé mögé függönyt állítottak fel. Az ágyat párnákkal rakták tele és takaróval ékesítették. A király ezen helyezkedett el, és ez választotta el őt a parlament tagjaitól is. A *lit* szó először pusztán erre a kanapészerű ágyra utalt és csak később jelent meg a „felállítani az igazságosság ágyát” [*faire le lit de justice*] kifejezés, ami idővel továbbalakult, oly módon, hogy azt mondták, „a király a parlamentben »igazságosság ágyát« tartott [*tenir le lit de justice*]”.

A középkori alkotmányosság mítoszának jó tett, hogy erre az ágyra nem csak akkor ült a király, amikor „igazságosság ágyát” tartott, hanem máskor is. A rendekkel folytatott párbeszéd (vagy inkább: alkotmányos vita) lefolytatása mellett a király ezen az ágyon ült akkor is, amikor a parlament a király jelenlétében tartotta ülészeit [*royal séance*], avagy az előkelők büntetőügyében kellett döntenie. Így aztán nem volt nehéz megteremteni a reneszánsz idején azt a mítoszt, hogy az „igazságosság ágya” a középkori alkotmányból levezett intézmény, hiszen a feljegyzésekben újra és újra feltűnt a kifejezés – igaz, jogi értelemben a legkülönbözőbb eljárásokra utalva ezzel. Később az eljárás a rendek kezében a legfontosabb alkotmányos fegyverré vált, s létezésének alkotmányos érvekkel való körülbástyázása közvetlen politikai célt szolgált, hiszen a rendek a szuverén korlátozására, sőt –bizonyos esetekben – akaratának végső letörésére is felhasználták az eljárást.

3. A király tehát a szuverén; szuverenitása pedig nem csak törvényhozói, hanem jogszolgáltatási funkciót is felölelt. A helyi parlament mint bírói és törvényhozó fórum a királynak volt alárendelve, ám ebből az alárendelt szerepből adott esetben hirtelen kilépett és alkotmányvédő szervvé vált, legalábbis addig, amíg a király meg nem jelent a színen a maga testi valójában.

A király különleges státuszának egyik árulkodó bizonyítéka az volt, hogy amikor belépett a parlamentbe, mindenkinek, még az ott székelő bírának is el kellett hallgatnia [*adveniente principe, cessat magistratus*].⁸ A király testi jelenléte tehát fontos jogi tény volt. A „két test” elmélet egyébként ugyancsak összekapcsolódik az „igazságosság ágyának” intézményével⁹: „meghalt a király, éljen a király!”, „a király mindig nagykorú” jogi fikciók azt fejezték ki, hogy a király ugyan váltakozó testekben lakozhat, a szuverenitása viszont állandó: az egyedi király tehát lehet gyermek, avagy eltávozhat ugyan az élők sorából, de a legfőbb igazságszolgáltatási funkciót reprezentáló király, a *persona ficta* létezik továbbra is. A két „ágy” (a „halálé” és az „igazságossága”) néha nem is volt olyan messze egymástól. Az

⁷ Az intézményről ld. elsősorban Sarah Hanley: *The Lit de Justice of the Kings of France. Constitutional Ideology in Legend, Ritual and Discourse*. Princeton: Princeton University Press 1983. kül. 3-13.; 329–344.

⁸ *Uo.* 215s. k.

⁹ A király két testének metaforájáról ld. Kantorowicz klasszikus munkáját: *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*. Princeton: Princeton University Press 1957. A magyar alkotmányozási folyamat kontextusában és a metafora magyar vonatkozásait illetően ld. még Pokol Béla: *Alkotmányozás és a Szent Korona-eszme. Jogelméleti Szemle* (2010) 3. írását is.

új király rendszerint már a temetési szertartás megkezdése előtt „igazságosság ágyát” tartott, s ennek keretében a parlament elnökei nem is öltötték magukra a gyászruhát, hanem maradtak a vörös posztó ruhájukban.¹⁰

Másfelől viszont a helyi parlament mint hatalmi centrum is állandó volt. A jogi regula szerint ugyanis a parlament „nem megy szabadságra” [*parlamentum Franciae non servat ferias*].¹¹ A szuverenitást megtestesítő király a misztikus test feje, s alattvalói pedig e test részei. A fejre tartozik, hogy döntsön a tagok javáról, és hogy kifejezze e misztikus test (a nemzet) legmélyebb akaratát, amely nem feltétlenül ugyanaz, mint az aktuális akarat. A parlament létezésének feltétele a Király, de az egyre inkább függetlenedésre törekvő parlament viszont – az Általános gyűlés, a *Parlamentum*, a frank nép, és a Király valóságos tanácsának örököséként – azt követelte, hogy a király jelenléte nélkül döntsenek és szavazzanak. A misztikus test metaforájának lényeges eleme volt, hogy a szuverén nem különül el attól a politikai közösségtől, amelynek vezetése rá van bízva.¹²

4. Ha a királyi és a rendi akarat egymással szembekerült, a parlament rendszerint négy-nyolc ellentmondásig [*juisson*] bírta a szembeszegülést. Ezután a szuverén „igazságosság ágya” ceremóniát tartott. A Parlamentben már díszes ruhákban várták a királyt, aki államtanácsosokkal, és díszes kísérettel (testőrök, kardinálisok, hercegek, etc.), a kancellárral, az igazságügy miniszterével [*garde des sceaux*] – vagyis a végrehajtó hatalom és a két rend vezetőivel – körülvéve érkezett. A király levette, majd visszahelyezte a fejfedőjét. Engedélyt adott a kancellárnak, hogy kifejezze az ő akaratát, aki miután térdet hajtott, bemutatta a kialakult helyzetet, s elmagyarázta a király szándékát és akaratát. A parlament képviselője erre válaszolt. A kancellár felolvastatta az írnokkal [*greffier*] az ediktumot, majd megparancsolta a „király embereinek”, hogy fejtsék ki álláspontjukat és érveiket. Majd visszatért a helyére. Végül kihirdette az álláspontot, valami ilyesféle cirkalmas formában: „A király az igazságosság ágyán székelve elrendelte és elrendeli eme nyilatkozatot, amelyet felolvastak, s amelyet a parlament írnoka bejegyez, hogy az [megfelelően] legyen végrehajtva ... az összegyűjtött példányokat küldjék ki a bíróságoknak és az e feladattal megbízott királyi törvényhozói hivatalnak, hogy ezek hasonlóan elolvassák, közlétegyék és bejegyezzék [s ezt] ... a bíróság igazolja.”¹³

Az abszolút monarcha rendelkezéseit a helyi parlamentek kötelesek voltak bejegyezni, s ennél az aktusánál fogva a jogszabály végrehajthatóvá vált. A király a családjából származó herceget [*principe du sang*] és a tartományi kormányzót elküldte, hogy a rendelkezésének bejegyzését [*enregistrement*] elvégezzék. Amennyiben a helyi parlament nem volt hajlandó azt regisztrálni, úgy maga utazott oda, és a rendelkezés ezen aktus tényénél fogva végrehajthatóvá vált. A XVIII. századtól kezdve a parlamenti „igazságosság ágya” eljárás után, a kikényszerítendő rendelkezés bejegyzése elleni tiltakozásul is összegyűlt, hogy azt mint (a szokásjogi alapon működő) alkotmányba ütköző rendelkezést semmissé nyilvánítsa. A király és a királyi tanács viszont éppen ellenkezőleg érvelt: az ellenálló parlament ezen

¹⁰ Vö.: „*Et du lict funèbre de son pere il s'eleve à son lict de justice.*” (Paris: Bibl. Mazarine, MS 4395. fol 1.) Idézi Kantorowitz: *The King Two Bodies*. 414., 332. jp.

¹¹ *Maxima Grassaille, Regalia Franciae, I, ius XII. Ad quartum*. Paris: 1545. 120. Idézi Kantorowitz: *The King's Two Bodies*. 418.

¹² Később ezt az érvet használja fel Maritain is a klasszikus szuverenitás tanok kritikájához. Ld. Jacques Maritain: *Man and the State* Chicago: Chicago University Press 1951. [fr. kiad. *L'Homme et l'État* [1953] Paris: Presses Universitaires Françaises 1965] részlete magyarul: A szuverenitás fogalma. (Tattay Szilárd ford.) In Takács Péter (szerk.) *Államtan. Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*. Budapest: Szent István Társulat 2003. 615–633.

¹³ Flammeront *Remontrances, II*. 312. Idézi Roland Mousnier *Les institutions de la France sous la monarchie absolue*. II. Paris: Presses Universitaires Françaises 1980. 379.

eljárását tekintette a szokásjogi alkotmányba ütközőnek.¹⁴ Érdeemes megjegyezni, hogy ez a konfliktus gyakorlatilag ugyanaz, mint aminek Anglia volt tanúja kicsivel korábban, s akár a Bonham-ügyben is¹⁵ elhangozhatott volna az, amit XV. Lajos a renitenskedő bíróságoknak (parlamenteknek) címzett egyik beszédében: „A bíróságok nem alkotnak testületet [*corps*]; sem a királyság három rendjétől elválasztott önálló rendet; a bírák hivatalnokok, akiknek az a valóban királyi feladatuk, hogy igazságot szolgáltatassanak ... Én vagyok egyedül az, akinek bíróságaim köszönhetik létezésüket és tekintélyüket, amelyet csak az én nevemben gyakorolnak, továbbra is az én nevemben.”¹⁶

5. Mint már említettem, a kortárs alkotmányjogi felfogások az „igazságosság ágya” metaforát arra használják, hogy az alkotmányozó hatalom alkotmánykontrollt végző szerv feletti primátusát igazolják. Ez a metafora-használat az igazolási elméletben azonban nem problémamentes.

A problematikus jelleg egyfelől a fent leírt történeti háttérből fakad. A szuveréntől elválasztott „alkotmányozó hatalom” fogalomnak ugyanis kizárólag írott alkotmány esetében van létjogosultsága, mivel íratlan (vagy történeti) alkotmány esetében a szuverén és az alkotmányozó hatalom nem válik el egymástól. (Ez volt a helyzet a középkori Magyarországon, de említhetnénk példaként a jelenleg Izrael alkotmányos berendezkedését is.) Az alkotmányozó hatalom „válaszadási jogának” kérdése ezért nem is merülhet fel problémaként.

A másik problematikus pont az, hogy a régi rend nem ismerte a hatalommegosztás elvét: a szuverénként fellépő király, valamint a parlamentek egyszerre láttak el törvényhozói és bírósági funkciót is. Így azonban az alkotmánybíráskodás igazolásával összefüggő legfontosabb kérdés aligha vethető fel. Azaz, amennyiben a hatalmi ágak nincsenek megosztva, úgy az alkotmánykontrollt végző szerv éppannyira tekinthető egy pozitív vagy „negatív”¹⁷ törvényhozónak (második kamara vagy elkülönült alkotmánybíróság), mint egy rendes vagy közigazgatási bíróságnak.

¹⁴ *Uo.* 378sk.

¹⁵ Ld. erről Paksy: „Az originalizmusról ...

¹⁶ Idézi Mousnier: *Les institutions de la France* ...

¹⁷ Vö. Paczolay Péter: Hans Kelsen és az alkotmánybíráskodás európai modelljének fejlődése. In Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Hans Kelsen jogtudománya. Tanulmányok Hans Kelsenről.* Budapest: Gondolat Kiadó 2007. 446–467., kül. 458sk. A kifejezéshez ld. Hans Kelsen: Wesen und Entwicklung der Staatsgerichtsbarkeit. In Heinrich Triepel – Hans Kelsen – Max Lauer – Ernst von Hippel (Hrsg.): *Wesen und Entwicklung der Staatsgerichtsbarkeit. Überprüfung von Verwaltungsakten durch die ordentlichen Gerichte* Berlin & Leipzig: Walter de Gruyter 1929, 54.